

PRZESTĘPCZOŚĆ W NURCIE DIAGNOZY KRYMINOLOGICZNEJ

CRIME IN CRIMINOLOGICAL DIAGNOSIS

Sandra Tur^{1(A,B,C,D,E,F,G)}¹Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej PodlaskiejTur S. (2016), *Przestępczość w nurcie diagnozy kryminologicznej*. Rozprawy Społeczne, 4 (10), s. 20-24.

Wkład autorów:

- A. Zaplanowanie badań
- B. Zebranie danych
- C. Dane – analiza i statystyki
- D. Interpretacja danych
- E. Przygotowanie artykułu
- F. Wyszukiwanie i analiza literatury
- G. Zebranie funduszy

Tabele: 0

Ryciny: 0

Literatura: 11

Otrzymano: 23.03.2016

Zaakceptowano: 13.04.2016

Streszczenie

W artykule wskazano na znaczenie problemu „własnej przyszłości” u recydywistów penitencjarnych i wykazano związek z efektywnością procesu resocjalizacji. Omówiono zagrożenia związane z patologizacją obszaru planowania swojego życia i podkreślono konieczność wpływania na kształt planów życiowych sprawców przestępstw jako warunku skutecznej resocjalizacji. Odniesiono się do problemu efektywności działania szeroko rozumianego systemu służb społecznych.

Słowa kluczowe: Przestępczość, recydywa, plany życiowe, perspektywy życiowe, przyszłość, resocjalizacja, pomoc społeczna, oddziaływania służb społecznych

Summary

The article discusses the importance of creating "one's own future" by persistent offenders and its correlation with the efficiency of the re-socialisation process. It describes the risks associated with the pathologisation in the sphere of life planning and emphasises the need of shaping life plans by offenders themselves as the precondition for effective re-socialisation. Finally, it refers to the significance of efficacy of the system of all social services.

Keywords: delinquency, relapse, life plans, life prospects, future, re-socialization, social service, impact of social services

Wstęp

Pewne układy okoliczności spowodowane przemianami społeczno-kulturowymi mogą prowadzić do wykluczenia i narastającego napięcia społecznego. Jednostka niejednokrotnie stoi przed wyborem złego i dobrego. Owy dualizm prowadzi do zachowań, które nie są akceptowane przez społeczeństwo. Dewiacje, patologie, zachowania przestępcze towarzyszyły cywilizacji od zawsze. Pogłębiające się nierówności społeczne prowadzą do zachowań, które są piętnowane przez społeczeństwo. Nauką, która stara się wyjaśnić procesy przestępcze oraz ustala prawidłowości rządzące nimi, jest kryminologia. Kryminologia zajmuje się przyczynami i związkami pomiędzy poszczególnymi uwarunkowaniami przestępczymi. Dostarcza wiedzę niezbędną do ustalenia diagnozy i prognozy kryminalnej oraz dostarcza informacji o sprawcy, co w konsekwencji wiąże się z podejmowanymi działaniami resocjalizacyjnymi. Niezwykle istotne znaczenie ma również upowszechnianie wyników badań, które stają się fundamentem do budowania świadomości społecznej odnośnie zachowań przestępczych.

Kryminologia jako nauka

Termin kryminologia pochodzi od słów: łacińskiego - *crimen* (przestępstwo) i greckiego - *logos* (nauka), czyli nauka o przestępstwie. W ujęciu teoretycznym, jak i empirycznym kryminologia to „nauka społeczna zajmująca się badaniem i gromadzeniem całościowej wiedzy na temat przestępstwa jako pewnej szczególnej formy zachowania dewiacyjnego, przestępczości jako pewnego zjawiska społecznego, a także osoby sprawcy przestępstwa jak również ofiary przestępstwa, a także instytucji i mechanizmów kontrolnych, jakie tworzą społeczeństwa w celu zapobiegania i zwalczania przestępczości” (Halicki 2012, s. 69). Natomiast profesor Brunon Hołyst definiuje kryminologię jako „(...) naukę o przestępstwie i przestępcy, objawach i przyczynach przestępczości i innych związanych z nią zjawiskach patologii społecznej oraz o zapobieganiu im, a także o funkcjonowaniu systemu sprawiedliwości karnej (...)” (<http://www.kryminalistyka.fr.pl/criminology.php>). Przedmiotem badań kryminologii jest więc pojęcie przestępstwa i wszelkich związanych z nim konsekwencji, poznanie źródła i warunków przestępstw oraz struktury i dynamiki

Adres korespondencyjny: Sandra Tur, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, ul. Sidorska 102, 21-500 Biała Podlaska, e-mail: sa-sandra@wp.pl, tel.: 83 344 99 00

Copyright by: Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Sandra Tur

Czasopismo Open Access, wszystkie artykuły udostępniane są na mocy licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-użycie niekomercyjne-na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-SA 4.0, <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

przestępczości. Kryminologia jest nauką teoretyczno-empiryczną. Bada socjologiczno-psychologiczne podejście do zjawiska przestępczości. Kryminologia bada te same zjawiska i procesy co kryminalistyka. Różnią się drogą do osiągnięcia odpowiedzi i rezultatów: „(...) gdy np. kryminolog pyta o motywacje przestępcy, interesuje go stan psychiczny, wewnętrzne przeżycia sprawcy czynu. Gdy zapyta o to ekspert kryminalistyki, będzie próbował przede wszystkim prawidłowo wytypować sprawcę czynu, poprzez analizę jego metod działania. Jednak trudno sobie wyobrazić sukces współczesnej kryminalistyki bez przynajmniej trzech bardzo ważnych obszarów, którymi zajmuje się kryminologia. Przede wszystkim:

- etiologii przestępczości i patologii - czyli nauki o przyczynach i uwarunkowaniach przestępczości;
- wiktymologii - nauki o ofierze przestępstwa (łacińskie *victima* - ofiara), jej roli i podatności (predyspozycji) na przestępstwo;
- oraz symptomologii przestępczości - czyli badania zewnętrznych przejawów zjawisk patologicznych w życiu społecznym” (<http://www.kryminalistyka.fr.pl/criminology.php>).

Kryminologia jako nauka na uczelniach europejskich powiązana jest ze studiami prawniczymi, natomiast w Stanach Zjednoczonych Ameryki ze studiami socjologicznymi. Prekursorem był Cesare Lombroso, włoski lekarz, który opracował teorię antropologiczną urodzonego przestępcy. Wyróżnił on sześć charakterystycznych cech budowy ciała ludzkiego, które decydowały o uznaniu jednostki za przestępcę z urodzenia:

1. „Cofnięte czoło
2. Deformacja szczęki
3. Deformacja uszu
4. Wystające kości policzkowe
5. Leworęczność
6. Anamneza, czyli zmniejszona wrażliwość na ból” (<http://www.kryminalistyka.fr.pl/criminology.php>).

Koncepcja urodzonego przestępcy głosiła, iż wyżej wymienione cechy determinują zachowania przestępcze w przyszłości.

Po raz pierwszy nazwy „kryminologia” użyto w 1879 roku. Natomiast prekursorami są: P. Topinard, R. Garofalo, C. Lombroso i inni. Początkowo rozwijały się dwa wątki: 1. biologiczny, który wyjaśniał zachowania przestępcze biorąc pod uwagę biologiczne/genetyczne uwarunkowania ludzi oraz 2. Socjologiczny, który odwoływał się do wpływu społeczeństwa i socjalizacji na jednostkę.

„We współczesnej kryminologii wyróżnia się trzy drogi analizy:

1. Biomedyczną – tu zostaje zwrócona uwaga na wszystkie biologiczne uwarunkowania zachowań człowieka uwzględniając zwłaszcza genetykę. Tu również występuje zróżnicowanie w podejściu do zjawiska. Wyróżniamy podejścia m.in. ewolucyjne, neurologiczne, bioche-

miczne czy w końcu najbardziej rozwijające się obecnie podejście genetyczne.

2. Psychologiczną – związaną z emocjami i wewnętrznymi przeżyciami sprawców przestępstw i ich ofiar” (<http://www.kryminalistyka.fr.pl/criminology.php>). „Kryminologia sięga w swych badaniach do dorobku wykształconego przez psychologię. Zarówno jedna, jak i druga nauka przejawiają zainteresowanie problematyką osobowości. Kryminologia poszukuje związków zachodzących pomiędzy zachowaniami przestępczymi a pewnymi czynnikami o charakterze psychologicznym: osobowością, temperamentem, emocjami oraz poziomem rozwoju umysłowego” (Józwiak 2013, s. 16).
3. Socjologiczną – „(...) współczesna kryminologia nieustannie czerpie z dorobku socjologii. Postulatem włączonym w obręb zainteresowań kryminologii przez socjologię jest koncentracja na przestępczości jako pewnym zjawisku społecznym, a nie tylko zjawisku indywidualnej psychopatologii” (Józwiak 2013, s.16).

Rozwój naukowy kryminologii

W rozwoju dziedziny kryminologii można wyróżnić kilka nurtów, etapów jej powstawania:

1. kryminologia klasyczna
2. kryminologia pozytywistyczna
3. kryminologia antynaturalistyczna
4. kryminologia neoklasyczna.

Kryminologia klasyczna dominowała w XVIII oraz na początku XIX wieku. Twórcami byli między innymi: Kant, Hegel oraz Beccaria. Związana była z powstaniem szkoły klasycznej prawa karnego. Opierała się na założeniu, że przestępca, jak i każdy człowiek jest racjonalną jednostką, która dokonuje wyboru między alternatywnym postępowaniem, dobrym albo złym. „Jest to zatem indeterministyczna koncepcja człowieka oznaczająca, że przestępca to zupełnie normalna jednostka, która w świadomy i racjonalny sposób wybiera zachowanie przestępne, przez co jest również odpowiedzialna za swe postępowanie, co prowadzi do absolutnej koncepcji kary, która ma wymiar i sens przede wszystkim etyczny i stanowi przede wszystkim sprawiedliwą odpłatę za wyrządzone zło” (umcs.net.pl/index.php?act=Attach&type=post&id=1500).

Kryminologia pozytywistyczna obejmowała swoim zasięgiem drugą połowę XIX i początek XX wieku. Głównymi reprezentantami tego nurtu byli Lombroso, Ferriego i Garofalo. Arbitralnym zadaniem kryminologii pozytywnej jest sprawca przestępstwa, jego motyw i przyczyny przestępstw. Koncepcja pozytywistyczna zakłada, iż przyczyna zachowań przestępczych leży w charakterystycznych cechach wyróżniających jednostkę z ogółu społeczeństwa. Istotna jest poprawa zachowania bądź czynników środowiska w celu zminimalizowa-

nia aktów przestępczych w społeczeństwie. Podejście indywidualne do sprawcy przestępstwa można podzielić na dwa nurty:

1. „indywidualistyczny: wywodzi się bezpośrednio od Lombroso i upatruje przyczyn odmienności przestępcy w nim samym, jego uwarunkowaniach biologiczno-antropologicznych lub psychologicznych,
2. socjologiczny: pojawił się wraz z wywieraniem wpływu na kryminologię przez nauki socjologiczne i zakłada, że przyczyny odmienności sprawcy tkwią poza nim, w jego otoczeniu, środowisku, społeczeństwie; przestępca został ukształtowany przez oddziaływanie określonych, niekorzystnych czynników środowiskowych (...)” (umcs.net.pl/index.php?act=Attach&type=post&id=1500). Do najważniejszych założeń teorii należy zaliczyć to, iż: na zachowanie człowieka mają wpływ czynniki społeczne, które czasem stają się podatnym gruntem dla zachowań przestępczych; socjologia jest w stanie sprecyzować niekorzystne czynniki oraz je wyeliminować, co w konsekwencji prowadzi do przeciwdziałania przestępczości. Koncepcje socjologiczne bazowały na czynnikach zewnętrznych i ich wpływie na zachowani przestępcze. Koncepcje bazowały na kilku aspektach, a mianowicie na podejściu ekologicznym, w którym przyczyny zachowań przestępczych poszukiwano w środowisku. Liczne badania dotyczyły wpływu otoczenia miasta na ilość przestępstw. Na uwagę zasługują również teorie strukturalne, rozwijane przede wszystkim przez Merton’a. Fundamentem koncepcji było różnicowanie społeczeństwa ze względu na położenie w strukturze społecznej, a tym samym sposobie dochodzenia do kulturowo i społecznie uznawanych wartości, pożądanых cech czy dóbr materialnych. Położenie w strukturze społecznej determinuje jednostkę do osiągnięcia tych celów w różny, możliwy sposób. „Podążając tym śladem, Merton wyróżnił pięć sposobów przystosowania:
 - konformizm: występuje gdy jednostka przyjęła co najmniej niektóre cele i środki oraz ma dostęp do akceptowanych sposobów ich osiągnięcia i potrafi je wykorzystać,
 - innowacja: pojawia się, gdy jednostka przyjęła co najmniej niektóre cele, lecz zignorowała lub odrzuciła konieczność sięgania do akceptowanych środków; jednostka taka będzie skłonna do podejmowania innych działań, zdalnych do realizowania zinternalizowanych celów, np. popełniać przestępstwa,
 - rytualizm: pojawia się przy odrzuceniu przekonania o potrzebie osiągnięcia celów wyznaczonych przez kulturę przy internalizacji aprobowanych sposobów osiągnięcia tychże; jednostka redukuje lub rezygnuje

z aspiracji osiągnięcia sukcesu, zadowolając się ścisłym przestrzeganiem uznawanych norm postępowania,

- wycofanie: występuje, gdy co najmniej niektóre cele i środki ich osiągnięcia zostały zinternalizowane, lecz środki te zawiodły, co powoduje niemożność osiągnięcia celów; jednostka porzuca wysiłek związany z osiąganiem akceptowanych celów i podejmuje działalność zastępczą, np. nadużywanie alkoholu czy narkotyków,
- bunt: pojawia się przy odrzuceniu kulturowo określonych celów i środków ich osiągnięcia, przy jednoczesnym podjęciu próby określenia odmiennych celów i norm; dochodzi do niego, gdy istniejący system postrzegany jest jako przeszkoda w dochodzeniu do celów nie mieszczących się w tym systemie, a uznawanych za pożądane” (umcs.net.pl/index.php?act=Attach&type=post&id=1500). Istotne w tej teorii jest to, iż wybór zachowania jest determinowany przez nacisk wywierany przez otoczenie oraz znaczenie danego celu dla samej jednostki.

Równie istotną z punktu widzenia socjologii jest również koncepcja zróżnicowania kulturowego, w skład której wchodzi: teoria przestępczej podkultury Cohena, teoria samodzielnego wytwarzania się subkultury przez warstwę niższą Millera oraz teoria zróżnicowanych okazji Clowarda i Ohlina. Teoria Cohena upatruje zachowań przestępczych w narzucanej przez klasę średnią swojej kultury klasie niższej. Niemożliwość spełnienia narzucanych norm i wartości, a z drugiej strony chęć uzyskania awansu społecznego, powoduje wytworzenie się odmiennych, wrogich wzorców zachowania. Teoria Millera bazuje na tym, iż klasy niższe wytwarzają specyficzne cechy kształtujące i wpływające na ich zachowania, które nie są zgodne z prawem. Przynależność do grupy jest tutaj fundamentem, który skutkuje w konformistycznym podejściu do poświadanych cech charakteru, norm i wartości przez nią narzuconych. Teoria Clowarda i Ohlina opiera się na tym, iż zachowania zgodne lub sprzeczne z prawem determinowane są przez dostępność środków pozytywnych kulturowo lub negatywnych, tj.: motywacje, wartości i normy. „(...) zgodnie z tymi założeniami Cloward i Ohlin wskazali na grupowanie się nieletnich w określone zbiorowości: przestępcze, konfliktowe i wycofania, różniące się doświadczeniami społecznymi ich członków:

- środowiska przestępcze są z reguły dobrze zintegrowane, a normy podkultury przestępczej są ich stałym elementem, przez co udział w młodzieżowych gangach stanowi przygotowanie do kariery dorosłego przestępcy,
- zbiorowości konfliktowe formują się w środowiskach zdeorganizowanych, w których nieletni nie stykają się ze stabilnym systemem ról społecznych; charakteryzują się zmiennym składem ludnościowym; członkowie mają

ograniczone możliwości dostępu do dróg do sukcesu, co powoduje, że zbiorowość nastawia się na rozwiązywanie problemów we własnym gronie i w stosunku do innych grup poprzez stosowanie przemocy; jako że dorośli nie aprobują tego sposobu, po przekroczeniu granicy wieku dojrzałego jednostka musi wybrać między konformizmem, działaniem przestępnym i wycofaniem,

- zbiorowość wycofania powstaje gdy dane osoby nie są w stanie zaspokoić aspiracji przy pomocy środków legalnych lub nielegalnych, a mają dostęp do środków odurzających, które według Clowarda i Ohlina są środkiem ucieczki w subkulturę; wejście do niej może nastąpić także wskutek indywidualnych zaburzeń stosunków z najbliższym otoczeniem” (umcs.net.pl/index.php?act=Attach&type=post&id=1500).

Istotny wkład w rozwój socjologicznego nurtu w kryminologii miały prace Durkheima, dotyczące kontroli. Durkheim twierdzi, iż przestępczość jest zjawiskiem nieuniknionym, gdyż zachowania niezgodne z prawem leżą w naturze ludzkiej. Istotne jest w tej teorii rozwijanie kontroli społecznej, która warunkuje zmniejszenie zjawiska, ale nie jest możliwe jego całkowite zlikwidowanie. „Dlatego właśnie pytanie Durkheima brzmi: co powstrzymuje ludzi przed popełnianiem przestępstw i kiedy te czynniki stają się nieskuteczne. W odpowiedzi, Durkheim odwołuje się do więzi społecznej, wytworzonej poprzez kształtowanie sposobu myślenia i postępowania jednostek, co prowadzi do uznawania potrzeby przestrzegania norm społecznych, regulujących przebieg interakcji i koordynujących działanie poszczególnych segmentów społeczeństwa – to właśnie ona pozwala społeczeństwu na kontrolowanie zachowania jednostek, przy czym kontrola ta polega głównie na przekonywaniu i na autorytecie instytucji wytworzonych przez społeczeństwo; (...)” (umcs.net.pl/index.php?act=Attach&type=post&id=1500).

Kryminologia antynaturalistyczna pojawiła się natomiast w latach 60-tych XX wieku i postuluje, iż „podstawowym przedmiotem badań kryminologicznych nie powinien być sprawca przestępstwa, lecz „audytorium społeczne”, dokonujące obserwacji, oceny i naznaczania określonych rodzajów zachowań oraz czynów konkretnych ludzi jako przestępstw czy patologii, a zatem mechanizmy społecznej reakcji na zachowania przestępne; antynaturalizm zadaje pytanie, dlaczego pewne zachowania są uznawane za przestępstwa i pewni ludzie są uznawani za przestępców, a inne nie; przedmiotem zainteresowania są zatem mechanizmy społecznych procesów kryminalizacji, funkcjonowanie instytucji kontroli społecznej oraz jego selektywność” (umcs.net.pl/index.php?act=Attach&type=post&id=1500). Przestępstwo uznawane jest jako zjawisko, któremu znaczenie nadaje się w toku interakcji społecznej. Kryminologia antynaturalistyczna bazuje na stwierdzeniu, iż prawo karne wykorzystywane jest

w konfliktach społecznych, a to prowadzi do eskalacji samego konfliktu. Przestępstwo nie jest postrzegane indywidualnie, ale jako konsekwencja konfliktu społecznego.

Kryminologia neoklasyczna pojawiła się w latach siedemdziesiątych w Stanach Zjednoczonych. Była to reakcja na rozczarowanie resocjalizacją i nieskutecznością instrumentów polityki społecznej, co jednoznacznie wiązało się ze wzrostem zjawiska przestępczości. „Nurt ten czerpał nie tylko z europejskiej kryminologii klasycznej, ale także z teorii takich jak psychologia behawiorystyczna czy socjologiczna teoria wymiany, przede wszystkim zaś do ekonomicznej teorii zachowania” (www.arslege.pl/12552/materialy-edukacyjne/8218/kryminologia-neoklasyczna). Do najważniejszych tez należał postulat nurtu klasycznego, a mianowicie, iż przestępca jest jednostką, która posiada wolną wolę i racjonalnie wybiera alternatywne formy swoich działań. Wymierzanie kary za niedozwolone czyny są jedynymi możliwościami, jakie ma do dyspozycji państwo. „Kluczowym problemem jest kwestia instytucji kontroli społecznej i możliwości zwiększenia ich efektywności tak, aby stosunkowo najmniejszym kosztem osiągnąć możliwie największe efekty w postaci redukcji nasilenia przestępczości” (umcs.net.pl/index.php?act=Attach&type=post&id=1500).

Zakończenie

Podejście do przestępczości w nurcie diagnozy kryminologicznej przez wszystkie lata ewoluowało. Wraz z postępowaniem techniczno-cywilizacyjnym zmieniło się podejście do przestępcy, jak i do całego zjawiska. Mimo wielu starań żadna z teorii nie stała się wiodącą. Przestępczość jest zjawiskiem niezwykle złożonym i chcąc bazując tylko na jednej koncepcji, podejście do niego byłoby ograniczone. Powiązanie wielu teorii z różnych dziedzin naukowych skutkuje wielowymiarową analizą i pełniejszym obrazem sytuacji. Niemniej jednak „(...) współczesna kryminologia nieustannie czerpie z dorobku socjologii. Postulatem włączonym w obręb zainteresowań kryminologii przez socjologię jest koncentracja na przestępczości jako pewnym zjawisku społecznym, a nie tylko zjawisku indywidualnej psychopatologii” (Bułat 2013, s.16). Kryminologia stanowi cenne źródło inspiracji w dzisiejszych czasach. Uczelnie wyższe skutecznie wzmacniają ten trend, licząc tym samym na wzmocnienie swojej pozycji. Kryminologia jest dziedziną nauki, która jest aktualna i niezwykle ważna ze względu na środki bezpieczeństwa, które w dzisiejszych, niespokojnych czasach stają się fundamentem każdego społeczeństwa. Poczucie bezpieczeństwa stanowi jedno z głównych celów współczesnych opracowań politycznych i strategicznych oraz fundament demokratycznych i wolnych państw.

Literatura:

1. Bułat K. (2013), *Kryminologia: repetytorium*. Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa.
2. Falandysz L. (1986), *W kręgu kryminologii radykalnej*. Wiedza Powszechna, Warszawa.
3. Halicki K. (2012), *Polska i zagraniczna literatura oraz czasopisma z kryminalistyki, kryminologii, medycyny sądowej oraz opracowania dotyczące metod walki z przestępczością w okresie dwudziestolecia międzywojennego*. Problemy Kryminalistyki, 278, s. 69-83.
4. Hołyst B. (1977), *Kryminologia: podstawowe problemy*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
5. Józwiak E. (2013), *Kryminologia. Repetytorium*. 3. Wydanie, Wolters Kluwer Polska SA, Warszaw.
6. Kuć M. (2013), *Kryminologia*. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa.
7. Tyszkiewicz L. (1997), *Kryminogeneza w ujęciu kryminologii humanistycznej*. Katowice.
8. Wójcik J.W. (2014), *Kryminologia: współczesne aspekty*. Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa.

Strony internetowe:

9. arslege.pl/12552/materialy-edukacyjne/8218/kryminologia-neoklasyczna/ (data dostępu: 05.03.2015).
10. kryminalistyka.fr.pl/criminology.php (data dostępu: 20.04.2015).
11. umcs.net.pl/index.php?act=Attach&type=post&id=1500 (data dostępu: 04.03.2015).